

Kapitel I

INLEDNING

1. BAKGRUND

1.1 Abortetik förr och nu

Moraliska och juridiska diskussioner om abort är ingen ny företeelse. Förbud mot aborter har återfunnits i en assyrisk lagstiftning från 1100-talet f.Kr.¹ Det finns också exempel på behandlingar av abortetiska spörsmål i judiska texter daterade så långt tillbaka som 900-talet f.Kr.² Även Platon och Aristoteles berörde vissa frågor i samband med abort, den förre mer i förbigående, men den senare förhållandevis explicit.³ Också i det gamla Rom diskuterades abortetiska frågeställningar utifrån filosofiska utgångspunkter, i det fallet med argument härrörande från stoicismen.⁴

Alla dessa tidiga abortetiska fragment är starkt präglade av den tidens mycket patriarkala samhällen. Det perspektiv på abort som faller sig naturligt för en nutida västerlänning - att abort är ett ingrepp som i första hand berör kvinnan och fostret - lyser med sin frånvaro. I stället kretsade diskussionerna ofta kring frågeställningar om vilka straff

¹ Se Gerdt Wretmark: *Etik i vården*, s. 114.

² Många historiker menar också att innehållet i dessa texter delvis influerats av, delvis polemiserar mot lagar och moraliska regler av ännu tidigare ursprung. Se John Connery S.J.: *Abortion: The Development of the Roman Catholic Perspective*, s. 8 f.

³ Bägge föreföll bl.a. öppna för att använda abort som ett instrument för statsmakten att kontrollera befolkningens tillväxt och/eller "kvalitet" (det senare främst i Platons fall). Aristoteles hade dessutom en speciell teori om när och hur foster blir människor som gjorde att tidiga aborter klarade sig undan att bedömas som dödande av människor, särskilt om fostret var av kvinnligt kön. Aristoteles inställning till avlivande av missbildade spädbarn visar att han (om möjligheten till detta hade funnits på hans tid) även skulle se positivt på selektiva aborter. Se Richard Harrow Feen: "Abortion and Exposure in Ancient Greece", s. 289; Aristoteles: *Politics*, bok VII, sektion XIV, avsnitt 10, ss. 623 f. Se även avsnitt II:2.3.2 nedan.

⁴ Connery *op. cit.*, ss. 11 & 23.

som borde utmätas åt kvinnor som gjort abort utan sin makes eller familjeöverhuvudets tillstånd, eller hur mycket det var rimligt att en person skulle böta till en man om denna person orsakat att mannens fru drabbats av missfall.

Från första århundradet e.Kr. finns det belägg för abortetiska diskussioner mellan judiska tänkare som på allvar väger in fostret som en part i diskussionen.¹ Något senare uppträder samma fenomen även inom den tidiga kristendomen - bl.a. som ett led i propagandan mot den traditionella romerska religionen.²

Därefter har frågan om aborternas vara eller icke vara debatterats flitigt - om än med skiftande intensitet. Kristna teologer och filosofer har genom århundradena fortsatt att diskutera hur den kristna etiken bäst ska tillämpas på abortproblematiken. Denna debatt pågår än i dag och har givit upphov till en rad olika ståndpunkter.³ I modern tid och i västvärlden var det särskilt under 1960- och 1970-talen som detta kom att bli en brännande fråga. Det var först i detta skede som debatten på allvar även inkluderade den gravida kvinnan som ytterligare en part vars intressen i högsta grad berörs i abortsammenhang. Under 80- och 90-talet har abortdebatten fått ny fart, bl.a. genom den s.k. Pro Life-rörelsen i USA och liknande organisationer i andra länder, de nya möjligheter till selektiv abort som öppnat sig i fosterdiagnostikens spår samt till följd av nya framsteg inom medicinvetenskapen som gör foster livsdugliga i tidigare faser av graviditeten än förr.

1.2 Aborternas omfattning

Att söka uppskatta hur vanligt det är med abort i världen i dag är förhållandevis svårt. Det beror främst på det nästan omöjliga i uppgiften att med någon större säkerhet fastställa hur många aborter som utförs i länder där detta inte är tillåtet eller tillåtet endast i undantagsfall (antalet kvinnor i dessa länder motsvarar c:a 60% av jordens kvinnliga befolkning⁴). En annan orsak är brister i den offentliga sjukvårdsstatistiken. Experter på området menar likväl att det inte är någon överdrift att räkna med flera tiotals miljoner aborter årligen i världen. Christo-

¹ *Ibid.*, ss. 19 ff.

² *Ibid.*, ss. 39 ff.

³ Se kapitel II och avsnitt III:1, för en något utförligare redogörelse för olika kristna abortargument.

⁴ SCB: *Färre aborter - Svensk familjeplanering och abortlag i ett internationellt perspektiv*, s. 7.

pher Tietze menar t.ex. att en rimlig uppskattning är 40-60 miljoner, av vilka 10-30 miljoner är illegala.¹

Sedan 1974 års abortlagstiftning, som ger kvinnan laglig rätt till abort oavsett skäl t.o.m. den 18:e graviditetsveckan, infördes i Sverige har antalet aborter pendlat mellan c:a 30.000 och c:a 38.000 per år. Mellan knappt 24% och drygt 26% av alla kända graviditeter har årligen resulterat i abort. Uttryckt i relation till antalet fertila kvinnor (15-44 år) för respektive år innebär detta att det sedan 1975 utförts mellan 0,017 och 0,021 aborter per fertil kvinna och år. Årligen har således mellan 1,7% och 2,1% av alla fertila kvinnor i Sverige gjort abort.²

I ett internationellt perspektiv kan detta främst jämföras med USA, där c:a 2-3% av alla fertila kvinnor årligen gjorde abort i början av åttio-talet.³ När det gäller andra stora länder med relativt liberala abortlagstiftningar, som t.ex. Sovjetunionen, Kina, Indien och Japan, saknas vederhäftig officiell statistik. Många bedömare menar emellertid att dessa länder är de där sannolikt det största antalet legala aborter utförs.⁴ Vad gäller det forna Sovjetunionen finns även mycket osäkra uppgifter om en relativ abortfrekvens på mellan 8 och 10 per fertil kvinna.⁵ Detta ligger även i linje med att många östeuropeiska länder uppvisat avsevärt högre aborttal än väst.⁶

2. PROBLEMFÖRMULERING OCH SYFTE

¹ *Induced Abortion. A World Review*, s. 29.

² Socialstyrelsen: *Aborter 1990*, s. 8.

³ Tietze, *op. cit.*, s. 41.

⁴ *Ibid.*, s. 29.

⁵ Se Nick Eberstadt: "The Health Crisis in the USSR", s. 24, not 12. Något lägre, men ändå uppseendeväckande höga, siffror finns i Tietze, *op. cit.*, s. 41.

⁶ Tietze, *op. cit.*, ss. 30 ff.. Det bör dock påpekas att de omvälvningar som nu sker i Östeuropa och det forna Sovjetunionen kan föra med sig att dessa siffror ändras.

⁷ *Ibid.*, s. 29.

⁸ Se Nick Eberstadt: "The Health Crisis in the USSR", s. 24, not 12. Något lägre, men ändå uppseendeväckande höga, siffror finns i Tietze, *op. cit.*, s. 41.

⁹ Tietze, *op. cit.*, ss. 30 ff.. Det bör dock påpekas att de omvälvningar som nu sker i Östeuropa och det forna Sovjetunionen kan föra med sig att dessa siffror ändras.

2.1 Vad är abort?

De definitioner av termen "abort" som kan återfinnas i svenska statliga utredningar och lagtexter likställer vanligen abort med att havandeskapet avbryts.¹ Rimligen ska detta förstås så att termen endast täcker de avbrott som sker innan den naturliga förlossningsprocessen startat. Ett avbrott måste vara *förtida* för att kunna vara en abort, i annat fall kommer ju även förlossningar att räknas som aborter. Man skiljer sedan mellan *framkallad* abort, vilket innebär att avbrytandet är en avsedd åtgärd, och *spontan* abort, vilket motsvarar det vi vanligen benämner missfall.

En viktig aspekt av detta språkbruk är att termen "abort" i denna betydelse inte nödvändigtvis innebär att fostret *dör*.² Åtminstone en del av de foster som utvecklade tillräckliga livsfunktioner kan överleva ett i förtid avbrutet havandeskap om tillräckliga medicinska resurser sätts in. I de allra flesta fall leder dock aborten till fostrets död och det är ju också detta faktum som fått debattens vågor att gå höga.³ Det som gör framkallade förtida avbrott av havandeskapet intressanta ur etisk synvinkel är det dödande som de ofta innebär. Termen "abortetik" kan därför i de allra flesta fall bytas ut mot termen "fosterdödandets etik".⁴

I medicinska sammanhang och i vissa ordböcker definieras i stället "abort" som ett förtida avbrott av havandeskapet som inträffar *innan*

¹ *Familjeplanering och abort*, SOU 1983:31, s. 446 samt *Abortlagen* 1974: 595, 1§

² Se t.ex. Mary B. Mahowald: "Concepts of Abortion and Their Relevance to the Abortion Debate", s. 195, som skiljer mellan avbrytandet av havandeskapet och avbrytandet av fostrets liv.

³ I "New Reproductive Technologies: Some Implications for the Abortion Issue", ss. 279 f. hävdar visserligen Christine Overall att medan detta förvisso är sant vad gäller den förflutna och nuvarande diskussionen om abort, så är det troligt att bilden kommer att förändras i framtiden. Skälet är de nya möjligheter att hålla aborterade foster vid liv som Overall förutspår kommer att utvecklas, bl.a. till följd av de tekniker för s.k. provrörsbefruktning som för närvarande är i sin linda. Avbrutet havandeskap kommer då, menar Overall, sällan nödvändigtvis innebära att fostret dör. Så vitt jag kan se skulle sådana möjligheter emellertid endast ändra frågeställningen från "får vi döda foster?" till "måste vi hålla dem vid liv?". De problem som är sammankopplade med den moraliska statusen hos dödandet av foster skulle m.a.o. kvarstå.

⁴ Det finns dock de som diskuterat aborternas moraliska status utifrån andra perspektiv, t.ex. Raymond M Herbenick i "Remarks on Abortion, Abandonment, and Adoption Opportunities"; Steven L Ross: "Abortion and the Death of the Fetus"; Rosalind Hursthouse: *Beginning Lives* samt Overall, *op. cit.*

fostret är livsdugligt.¹ En sådan terminologi fokuserar visserligen intresset på det dödande som gör abort moraliskt intressant, men förefaller samtidigt vara alltför begränsad för en etisk diskussion. Även om ett avbrytande av havandeskapet sker på ett foster som är livsdugligt, så är det ju fullt möjligt att det ändå dör, t.ex. därför att tillräckliga medicinska resurser inte sätts in för att hålla det vid liv. Givet denna underlåtenhet innebär avbrytandet i sådana fall att fostret dör. Det förefaller därför olyckligt att definiera bort dessa avbrytanden från den abortetiska diskussionen.

Mitt intresse för abortetik är kopplat till det specialfall av dödande som abort oftast utgör, och detta intresse kvartstår oavsett om det aborterade fostret är livsdugligt eller ej. Jag kommer därför att begränsa min diskussion till att gälla endast sådana framkallade förtida avbrytanden av graviditeten som faktiskt resulterar i att fostret dör.

Det återstår dock ett problem som har att göra med sådana avbrytanden av havandeskapet som sker *i syfte att rädda fostret*, men där det trots allt dör. Det är väl t.ex. få som skulle rubricera ett misslyckat tidigt kejsarsnitt (som utförs innan någon naturlig förlossningsprocess startat, t.ex. därför att fostret bedöms ha små chanser att överleva om detta ingrepp ej görs) som en framkallad abort, trots att det förefaller uppfylla samtliga villkor i ovan beskrivna definitioner. Dessutom förefaller inte heller sådana fall av avbrutet havandeskap vara särskilt intressanta för en abortetisk diskussion.

En möjlighet att utesluta dessa ingrepp från diskussionen är att begränsa denna till de framkallade förtida avbrytanden av havandeskapet som resulterar i fostrets död och där detta resultat är *avsett*. En sådan manöver skulle innebära att inga åtgärder som vidtas för att rädda fostret någonsin kan vara aborter. Samtidigt är emellertid, som vi senare kommer att se, frågan om fostrets död alltid är avsedd eller

¹ I vissa fall anges också specifika tidsgränser inom vilka havandeskapet måste vara avbrutet för att det ska vara fråga om abort, t.ex. den tolfte, sextonde eller tjugooåttonde graviditetsveckan. Se *Webster's Ninth New Collegiate Dictionary*; *Webster's New International Dictionary of the English Language* samt Wilhelm Wernstedt: *Medicinsk terminologi*. I Susan T Nicholson, "The Roman Catholic Doctrine of Therapeutic Abortion", s. 387, refereras också en medicinsk definition med denna innebörd. I den andra av dessa referenser finns även en närliggande term, "aborticide", som mig veterligen saknar svensk motsvarighet, och som definieras som "handlingen att *utplåna* fostret i livmodern" ("Act of destroying the fetus in the womb").

ej en kontroversiell frågeställning i den abortetiska debatten.¹ Det förefaller därför inte särskilt önskvärt att på rent definitionsmässiga grunder utesluta att denna fråga kan vara intressant att diskutera i abortetiska sammanhang.²

En annan möjlighet att utesluta misslyckade försök att medelst avbrutet havandeskap rädda fostret är att begränsa den abortetiska diskussionen till de avbrytanden av graviditeten som resulterar i fostrets död och där agenten vet eller (på goda grunder) förväntar sig att ingreppet kommer att ha detta resultat (vilket alltså inte nödvändigtvis innebär att fostrets död är avsedd). En sådan manöver har många fördelar jämfört med den föregående, men förefaller samtidigt göra abortbegreppet både för snävt och för omfattande ur abortetiskt perspektiv.³ Dels är det fullt möjligt att tänka sig moraliskt intressanta förtida avbrytanden av graviditeten som leder till fostrets död, men som utförs utan att agenten kan sägas veta eller på goda grunder förvänta sig att fostret kommer att dö - även om han/hon tror och/eller hoppas att så sker. Man kan t.ex. tänka sig en gravid kvinna som dricker en egenhändigt ihopblandad dekokt som hon hört lösa rykten om ska ha fosterfördrivande egenskaper. Även om åtgärden lyckas och graviditeten avbryts med fostrets död som resultat, så är det inte rimligt att säga, vare sig att hon visste eller hade goda skäl att förvänta sig detta. På motsvarande sätt kan man mycket väl tänka sig fall där åtgärder som vidtas för att rädda fostrets hälsa på goda grunder förväntas leda till att det dör. Det kan t.ex. vara ett fall där en läkare som en sista desperat utväg avbryter havandeskapet för att rädda fostret, trots att allt pekar på att detta kommer att öka riskerna för att fostret dör tidigare, vilket också sker. Detta ingrepp görs inte för att läkaren tror särskilt mycket på att det hjälper fostret, eller har några särskilt goda skäl för att tro detta, utan för att det är den enda möjlighet som återstår, hur liten den än må vara.

Den avgränsning av de handlingar som är relevanta för den abortetiska diskussionen som jag förordar bygger i stället på att handlingar

¹ Se avsnitt II:1.1.2, för en redogörelse för olika ståndpunkter med avseende på denna frågeställning.

² En sådan taktik har dock använts. James R Greenwell hävdar t.ex. att aborter som inte innebär ett avsiktligt dödande av fostret "egentligen" inte är aborter. Se *The Morality of Abortion*, s. 24.

³ Min tidigare ståndpunkt var att denna begränsning var den rimligaste för abortetiska diskussioner. På min inrådan användes den av Torbjörn Tännsjö i *Välja barn*, s. 15.

med vissa typer av avsikter utesluts. Främst utesluts de framkallade förtida avbrytanden av graviditeten som resulterar i fostrets död och där ett syfte med avbrytandet är att rädda fostrets liv eller hälsa. De handlingar som är relevanta ur abortetisk synvinkel är således framkallade förtida avbrytanden av graviditeten som resulterar i fostrets död och där syftet med avbrytandet inte är att rädda fostrets liv eller hälsa.

För enkelhets skull kommer jag i fortsättningen även att använda termen "abort" så att den endast täcker de *avsiktligt framkallade förtida avbrytanden av graviditeten som innebär att fostret dör och där avsikten inte är att rädda fostrets liv eller hälsa.*

2.2 Problemet

De moraliska frågor som debatterats i samband med abort är många. Det problem som diskuterats livligast i allmän debatt är nog frågan om hur ett lands lagstiftning bör utformas med avseende på abort.¹ Mer som en konsekvens av denna debatt har många också kommit att intressera sig för, vad man kan kalla, själva abortens moraliska status. Med detta avses frågan om det någonsin - och i så fall, under vilka betingelser - är rätt/fel att göra abort. Det är främst den senare frågan som intresserat teologer och filosofer.

Det finns naturligtvis ett samband mellan dessa båda problem. En person som tror att abort aldrig kan rättfärdigas moraliskt blir nog ofta benägen att även inta en restriktiv hållning i lagstiftningsfrågan. Det kan också verka svårt att lösa problemet med lagstiftningen innan man tagit ställning till frågan om den moraliska statusen hos de handlingar som faller under lagen i fråga.

Det bör dock poängteras att det är fråga om två distinkta problemställningar. Det är inte utan vidare möjligt att från en lösning av det ena problemet sluta sig till en lösning av det andra. För det första, att göra abort och att lagstifta om abort är inte ens samma sorts handling. Normer och regler som handlar om aborter och normer och regler som handlar om abortlagstiftningen uttalar sig således om helt olika saker. För det andra, så är åsikten att abort bör förbjudas i lag fullt förenlig med att de allra flesta aborter är moraliskt riktiga. Det kan finnas skäl för en restriktiv abortlagstiftning som inte har något med enskilda aborters moraliska status att göra. Ett argument som förts fram mot fri abort är t.ex. att även om ingen enskild abort är fel, så kan det faktum att abort är tillåtet påverka människors moraliska attityder på andra områden i negativ riktning (man kanske t.ex. blir mer positivt inställd till mord).² På samma sätt kan övertygelsen att de

¹ I själva verket tycks det finnas två delaspekter av denna diskussion: Dels frågan om (och i så fall till vilken grad) abort bör tillåtas, dels frågan om hur intentionerna bakom abortlagstiftningen bör uttryckas i förarbetena. Ibland tycks nämligen personer som är eniga om att abort bör tillåtas i hög grad ändå vara oense om vad som är den lämpligaste officiella motiveringen för denna lagstiftning. En sådan oenighet framkom t.ex. mellan Torbjörn Tännsjö och Tor Sverne vad gäller den svenska lagstiftningen om fosterdiagnostik och s.k. selektiva aborter vid en muntlig debatt i denna fråga på Stockholms Universitet, den 22 november 1989.

² Sådana tankegångar återfinns bl.a. i Daniel Callahan: *Abortion: Law, Choice and Morality*, s. 313; Rudolph Gerber: "Abortion: Parameters for Decision", s. 582 samt Jonathan Glover: *Causing Death and Saving Lives*, s. 143.

allra flesta aborter är fel vara förenlig med övertygelsen att de bör tillåtas i lag, t.ex. i kraft av att ett abortförbud inte nämvärt skulle minska abortfrekvensen men däremot öka antalet aborter utförda av mindre medicinskt kunniga personer.¹

Den här boken handlar inte om hur en eventuell abortlagstiftning bör utformas. I stället kommer jag att koncentrera mig på problemet om själva aborternas moraliska status.²

En traditionell formulering av detta problem är följande: Är det någonsin - och i så fall, under vilka betingelser - moraliskt rätt (alt. fel) att göra abort?³ En sådan formulering missar emellertid en viktig och spännande aspekt av den abortetiska diskussionen. Vissa abortetiska argument tycks nämligen implicera att det ibland kan vara *fel* att *inte* göra abort - d.v.s. att abort ibland inte bara är rätt, utan även en plikt. Huruvida sådana tankegångar är rimliga eller ej förefaller mig vara en i högsta grad relevant frågeställning för en abortetisk diskussion. Det problem jag avser att diskutera kan därför formuleras så här: *Är det någonsin - och i så fall, under vilka betingelser - moraliskt rätt (alt. fel) att göra abort och finns det några fall där det vore fel att inte göra abort?*

Mitt huvudsyfte med den här studien är naturligtvis att diskutera och försöka ta ställning till det problem som formulerades i det föregående stycket. Vid sidan av detta har jag emellertid också haft två andra syften. Det första av dessa hänger samman med det faktum att vilken uppfattning som är rimlig i en konkret moralisk fråga (t.ex. abortfrågan) ofta är starkt beroende av vilka grundläggande normer och värderingar som är rimliga. En abortetisk argumentation måste därför välja mellan olika norm- och värde-system i den mån som de ger olika utslag vad gäller abort. Samtidigt är det ett välkänt faktum att rimligheten av dessa system är radikalt underbestämd av de argument som kan anföras för och emot dem.⁴ Av detta skäl kommer

¹ Resonemang av denna typ har bl.a. anförts av författare som menar att abort för det mesta är fel. Se t.ex. Holsten Fagerberg (red.): *Medicinsk etik och människosyn*, ss. 34 f. samt James M. Humber: "Abortion: The Avoidable Moral Dilemma", s. 282.

² I avsnitt VII:4.3, passar jag dock på att kort kommentera några frågor om vilken politisk respektive juridisk status som bör tillmätas abort.

³ Se t.ex. Thomas Anderberg: "Abortetik", s. 1 samt Germain Grisez: *Abortion: The Myths, the Realities, and the Arguments*, s. 269.

⁴ Se avsnitt I:5 för en vidare utveckling av min syn på etisk argumentation.

många att ifrågasätta de bedömningar jag gör av olika etiska systems rimlighet. Därför har jag valt att inte bara presentera argument mot de etiska system jag själv finner orimliga, för att därefter tillämpa det i mina ögon rimligaste. Dessutom försöker jag belysa i vad mån olika grundläggande etiska resonemang jag själv inte accepterar förefaller kunna stödja de abortetiska teser de anförts som stöd för. Detta syfte har också vissa konsekvenser för bokens uppläggning.¹

Mitt andra bisyfte har sin upprinnelse i en sorts (måhända missriktad) folkbildarambition. Abortetiska spörsmål är något som intresserar och engagerar många människor i Sverige. Inte minst många kvinnor och sjukvårdsanställda som jag diskuterat med har uttryckt en stark önskan att tränga djupare in i de etiska frågeställningar som aktualiseras av abort. Samtidigt är det emellertid slående hur magert utbudet är av böcker och artiklar i ämnet på svenska i jämförelse med engelska. Detta förhållande blir extra tydligt om man dessutom ställer krav på en viss grad av djup, saklighet, klarhet och stringens i framställningen. Under de senaste åren har visserligen ett antal verk utgivits som höjer den genomsnittliga kvaliteten betydligt.² Likväl föreligger i mina ögon ett starkt behov av en systematisk och någorlunda lättillgänglig översikt på svenska i ämnet, som samtidigt förmår att möta ovan nämnda krav på en fördjupad diskussion. Jag har försökt tillmötesgå detta behov i den utsträckning som jag bedömt vara möjlig att uppnå utan att inkräkta på de vetenskapliga krav som ställs på en doktorsavhandling.

3. FEM POSITIONER

De teser som förts fram i den abortdebatt jag intresserar mig för har traditionellt delats upp i tre grupper; konservativa, moderata och libe-

¹ Se avsnitt I:7.

² Ett av dessa är den av Thomas Anderberg & Ingmar Persson utgivna antologin *Abortetik*, vilken presenterar sex översatta artiklar av anglo-saxiska moralfilosofer, samt ett kritiskt diskuterande efterord av utgivarna. För en närmare presentation, se min recension av boken i *Filosofisk tidskrift*. Torbjörn Tännsjö's tre böcker *Vårdetik*, *Välja barn* och *Göra barn* handlar inte om abort i stort, men innehåller ändå en hel del matnyttig och pedagogiskt framställd information för den som är intresserad av abortetik i allmänhet. Av visst intresse är också Peter Singers *Praktisk etik*, även om ämnet abort behandlas ganska summariskt i den boken.

rala.¹ Till dessa tre vill jag lägga ytterligare två: radikala och extrema.

Som *konservativa* har räknats de teser som hävdar att abort alltid är fel, utom möjligen i de fall där aborten är nödvändig för att rädda den gravida kvinnans liv eller hälsa.

De *moderata* teserna hävdar att abort kan rättfärdigas i flera typer av fall än de som tillåts av de konservativa (t.ex. då graviditeten är ett resultat av våldtäkt, då fostret är gravt missbildat eller före någon viss punkt i fosterutvecklingen), men att det i övrigt är fel eller åtminstone moraliskt mycket problematiskt.

Den *liberala* positionen har formulerats på lite olika vis. I inledningen av kapitel IV undersöker jag närmare hur den bäst ska förstås. Andemeningen i de vanligaste formuleringarna är dock att så länge som den gravida kvinnan önskar göra abort och denna utförs på ett kompetent sätt så är abort tillåtet (åtminstone vad gäller de frivilliga och kompetenta aborter som kan utföras i praktiken), eller i alla fall inte alls lika moraliskt problematiskt som det hävdas från konservativt och moderat håll.

Den liberala positionen hävdar alltså att frivilliga och kompetent utförda aborter inte är fel. Däremot säger den inget om huruvida det finns fall där det vore *fel* av kvinnan att *avstå* från att göra abort, d.v.s. att hon ibland *bör* göra abort. Om den liberala positionen kombineras med detta tillägg får man vad jag kallar en *radikal* position.

Även om den radikale abortetikern hävdar att det i bland är fel av den gravida kvinnan att inte göra abort, så går han eller hon inte med på att det i dessa fall är tillåtet att göra abort på kvinnan *även om hon inte vill det*. Om mängden moraliskt tillåtna aborter utvidgas till att omfatta även någon som utförs mot kvinnans vilja, så får vi en femte testyp; den *extrema* positionen.

Vissa av de egenskaper som utmärker den radikala och extrema positionen kan även förekomma inom ramen för en konservativ eller moderat position. Det är fullt möjligt att hävda att abort är fel, utom då det krävs för att rädda den gravida kvinnans liv och att det senare bör göras oavsett vad kvinnan själv önskar. På samma sätt kan man hävda att många fall av abort är fel, att det finns fall där abort inte är fel (vilka går utöver de fall som även godkänns av den konservative) samt att det finns fall där kvinnan bör göra abort och/eller där det är tillåtet att göra abort på kvinnan mot hennes vilja. Men även om vissa

¹ Se t.ex. Michael Tooley: *Abortion and Infanticide*, s. 33.

konservativa och moderata teser på detta sätt kan innehålla radikala eller extrema komponenter, så kommer jag fortsättningsvis att reservera dessa beteckningar för teser som, vid sidan av dessa komponenter, även innefattar den övertygelse som uttrycks av den liberala positionen.

Det bör även observeras att min klassificering inte gör den liberala positionen oförenlig med den radikala eller den extrema, medan övriga positioner däremot är oförenliga med varandra. Att så är fallet beror på att de som argumenterat för liberala positioner koncentrerat sig på att försvara sina teser mot angrepp från konservativt och moderat håll och därför inte sagt något om huruvida de kan utvidgas till radikala eller extrema positioner.¹ Kanske har också tanken om att de aborter som går att försvara är de frivilliga och kompetenta funnits med som en självklar förutsättning i det tysta. Det förefaller därför mest rättvisande att formulera den liberala positionen så att det är en öppen fråga huruvida den kan kompletteras med radikala eller extrema element.

De abortetiska positioner jag kommer att diskutera är således dessa:

Den konservativa positionen: Abort är alltid fel, möjligen med undantag för fall där abort är nödvändigt för att rädda den gravida kvinnans liv eller hälsa.

Moderata positioner: Abort kan vara tillåtet i flera typer av fall än då det är nödvändigt för att rädda den gravida kvinnans liv eller hälsa, men är samtidigt fel i många fall där kvinnan önskar göra abort.

Den liberala positionen: Frivilliga och kompetent utförda aborter är inte fel, i alla fall inte till den grad som hävdas av konservativa abortetiker och i alla fall inte i de allra flesta fall i praktiken där en sådan abort kan utföras.

Den radikala positionen: Frivilliga och kompetent utförda aborter är inte fel (se dock förbehållen i den liberala positionen), det finns fall där det vore fel av kvinnan att inte göra abort; däremot finns det inte fall där det är tillåtet att göra abort på kvinnan mot hennes

¹ Michael Tooley, den liberala positionens främsta förespråkare, har dock, i samband med en diskussion om det kan vara fel att avstå från att sätta barn till världen, fört fram en princip som förefaller innebära att det finns fall där det är fel att avstå från abort. Se avsnitt VI:3.1.1, samt Tooley *op. cit.*, s. 272.

vilja.

Den extrema positionen: Frivilliga och kompetent utförda aborter är inte fel (se dock förbehållen i den liberala positionen), det finns fall där det vore fel av kvinnan att inte göra abort och dessutom fall där det är tillåtet att göra abort på kvinnan mot hennes vilja.

4. TYPER AV ARGUMENT

De etiska argumenten i samband med abort kan, med ledning av de moraliska principer de utgår från, klassificeras som antingen pliktetiska argument, rättighetsargument eller utilitaristiska argument.

4.1 Pliktetiska argument

De traditionella argumenten mot abort har genomgående varit av pliktetisk karaktär. Dessa argument kännetecknas av att de utgår från eller förutsätter åtminstone en moralisk princip som säger att vissa *typer* av handlingar (t.ex. det avsiktliga dödandet av oskyldiga människor) är rätta, fel eller bör göras oberoende av hur bra/dåliga de konsekvenser är som skulle följa på en partikulär handling av denna typ.

De pliktetiska argumenten kan sedan variera på två sätt. Dels kan de skilja sig från varandra med avseende på vilka handlingstyper som förbjuds/tillåts av de principer som argumentet utgår från, dels med avseende på vilken status som tillmäts dessa principer.

I kapitel II och avsnitt III:1 ska jag se närmare på vilka handlingstyper som förbjuds av olika pliktetiska principer med relevans för abortproblematiken.

I samband med frågan om de pliktetiska principernas status kan man tänka sig två möjligheter. Om en pliktetiker omfattar flera principer som kommer i konflikt med varandra i någon situation (d.v.s. de föreskriver utförandet av handlingar som inte alla kan utföras i situationen) - t.ex. ett förbud mot dödande och en förpliktelse att minska onödigt lidande - kan någon av principerna betraktas som *absolut*, d.v.s. den kan aldrig slås ut av de andra principerna. En annan lösning är att betrakta alla principerna som giltiga *prima facie*, d.v.s. de kan slås ut av andra principer vid konflikt. Vilken princip som slår ut vilken beror sedan på hur den aktuella situationen är beskaffad.

4.2 Rättighetsargument

I abortdebatten har rättighetsargument använts av såväl motståndare till som tillskyndare av abort. Dessa argument kännetecknas av att de hänvisar till vissa grundläggande moraliska rättigheter som vissa sorters individer antas ha (t.ex. alla människors rätt till liv). Vilken grundläggande status dessa rättigheter har är ofta oklart. Många vill på olika sätt reducera rättighetsargument till utilitaristiska eller pliktetiska principer. De som argumenterar i termer av rättigheter hävdar dock vanligen att bägge dessa projekt är misslyckade och att

rättighetsargumenten är en unik typ av etiska argument som inte stöder sig på vare sig pliktteorier eller utilitarismen. Vilka som har rätt i denna debatt är en fråga som ligger utanför denna studies område. Jag kommer därför att så långt det går förhålla mig neutral till detta problem.

Rättighetsanhängarna tänker sig oftast att de som har rättigheter (t.ex. Katarina som har rätt till liv) har dem i kraft av att de har någon viss egenskap eller står i någon särskild relation till något eller någon. (t.ex. Katarinas egenskap att vara människa). Denna rättighet antas sedan utgöra ett stöd för vissa moraliska omdömen med anknytning till rättighetsinnehavaren (t.ex. att andra bör avstå från att döda Katarina). Rättighetsargumenten kan således variera på flera olika sätt.

En första punkt där olika rättighetsargument skiljer sig åt är vilken egenskap eller relation som en given rättighet antas vara grundad på. Beroende på vilka rättigheter det rör sig om finns här en uppsjö av förslag; t.ex. egenskapen att vara förnuftig, relationen att äga något, egenskapen att ha medvetande etc.

Rättighetsargumenten varierar också med avseende på de typer av moraliska omdömen som de anses kunna stödja. Om vi utgår från en person Ps rätt till något, X, så kan vi urskilja tre olika huvudalternativ:

- (i) Andra bör se till att P har X
- (ii) Andra bör avstå från att beröva P X
- (iii) P handlar inte fel om hon gör som hon vill med X.

Rättigheter som stöder omdömen av typen (i) kallas vanligen för *positiva* rättigheter, de som stöder omdömen av typ (ii) brukar betecknas som *negativa* och de som stöder omdömen av typ (iii) kallas ofta *frihetsrättigheter*, eller, kort och gott, *friheter*. Vanligtvis tänker man sig att positiva rättigheter även är negativa, men inte tvärtom. En rättighet kan vara enbart en frihet, men även samtidigt en positiv eller negativ rättighet. En rättighet kan vara positiv eller negativ utan att för den skull vara en frihet.

Rättighetsargumenten varierar även med avseende på vilken vikt eller status de tillmäts. Här finns, liksom i fallet med de pliktetiska principerna, två huvudmöjligheter. Olika rättigheter betraktas som antingen *absoluta* (d.v.s. de kan inte slås ut av andra rättigheter vid eventuella konflikter), eller som *prima facie* (d.v.s. de kan slås ut av

andra rättigheter vid konflikt).

I abortdebatten är det främst två rättigheter som är centrala, nämligen rätten till liv och rätten att göra som man vill med sin egen kropp.¹ Rätten till liv diskuteras främst i avsnitten III:3 respektive 5, samt kapitel IV. Rätten att göra som man vill med sin kropp tas upp till diskussion i avsnitt III:2.2.2.

4.3 Utilitaristiska argument

Utilitaristiska argument kännetecknas av att de vilar på någon moralisk princip som låter handlingars moraliska riktighet bero på *värdet* av de *konsekvenser* som skulle följa på någon viss händelse (exempelvis handlingen ifråga) jämfört med värdet av alternativa händelsers konsekvenser. För en utilitarist är sålunda inte det avgörande huruvida handlingen är av en viss typ på det pliktetiska sättet, eller huruvida man genom att utföra handlingen kränker rättigheter. Enligt den klassiska formen av utilitarism, *handlingsutilitarismen*, avgörs i stället en handling moraliska status utslutande av hur bra/dåliga denna handling konsekvenser är jämfört med de som skulle ha inträffat om någon alternativ handling utförts i stället. Det finns emellertid en rad versioner på det utilitaristiska grundtemat och, i linje med dessa, en rad olika sorters utilitaristiska abortargument.

En första distinktion kan göras mellan dem som utgår från den nyss nämnda handlingsutilitarismen och dem som utgår från *regelutilitarismen*.

Handlingsutilitarismen säger att en partikulär handling moraliska status utslutande är beroende av värdet av konsekvenserna av just *denna partikulära handling* jämfört med andra möjliga handlingsalternativ. Enligt den klassiska formuleringen av handlingsutilitarismen är en handling, *H*, rätt om och endast om det inte finns någon alternativ handling som skulle ha fått bättre konsekvenser än *H*.

Regelutilitarismen, däremot, hävdar att en partikulär handling moraliska status är beroende, inte av värdet av just denna handling konsekvenser, utan av värdet av konsekvenserna av att en viss *regel* eller ett visst *regelsystem* som tillåter/förbjuder handlingar av denna typ tillämpas i samhället.²

Eftersom utilitarister låter handlingars moraliska status bestämmas

¹ Av visst, om än underordnat, intresse är också rätten till självförsvar, vilken berörs i avsnitt II:1.2.

² För mer om regelutilitarismen, se avsnitt III:4.

utifrån hur *bra* eller *dålig* världen blir om de utförs (eller något regelsystem tillämpas), så måste en utilitarist också ha en idé om vad det är som i slutändan gör saker och ting bra och dåliga. Även på denna punkt skiljer sig olika utilitarister åt. Man kan skilja mellan tre huvudgrupper av teorier om vad det är som är bra/dåligt, inte i kraft av sina effekter, utan *i sig*.

För det första har vi de klassiska *hedonisterna*, som menar att det enda som har negativt egenvärde (är dåligt i sig) är lidande och det enda som har positivt egenvärde (är bra i sig) är lust. En annan riktning med senare anor är *preferensutilitarismen*, som i stället för lust och lidande talar om tillfredsställelse respektive frustration av preferenser eller önskningar. De s.k. *ideella utilitaristerna* tillerkänner även andra saker egenvärde, vid sidan av lust/lidande eller preferenstillfredsställelse/-frustration.¹

Utilitarismen kan naturligtvis preciseras på betydligt fler sätt än de jag antytt här - sätt vilka ofta förefaller högst relevanta ur abortetiskt perspektiv. Detta gör att förhållandet mellan utilitarism och abort är ganska oklart; det finns ingenting sådant som *en* utilitaristisk abortsyn. I kapitel VI granskar jag vad olika varianter av utilitarismen kan tänkas ge för utslag i abortfrågan och vilken av dessa varianter som verkar ge upphov till det rimligaste abortetiska argumentet.

5. METOD

5.1 Tillämpad respektive normativ etik

Detta är en studie i *tillämpad etik*, där uppgiften i första hand består i att ur olika vinklar belysa och förhoppningsvis lösa ett konkret moraliskt problem. Diskussionen förs således inte med huvudsyftet att argumentera för rimligheten av något bestämt etiskt system. En sådan problemställning hör i stället till den generella *normativa* etiken. Gränsen mellan dessa båda dicipliner är emellertid flytande. Att jag i denna bok ägnar mig åt tillämpad etik utesluter t.ex. inte att jag i olika sammanhang testar olika tolkningar av argument och principer mot mina egna moraliska och/eller teoretiska övertygelser. Inte heller hindrar det att jag bedömer rimligheten av de moraliska utgångspunkterna för olika argument.

Bakgrunden till detta förhållande står att finna i det faktum att det,

¹ En närmare diskussion av dessa olika möjligheter återfinns i avsnitt VI:2.

för att stödja en slutsats, inte räcker att presentera ett argument som är relevant i sammanhanget. Premisserna i argumentet måste också vara hållbara. Antag t.ex. att en person argumenterar för att Sverige bör slänga ut alla utomeuropeiska invandrare på följande vis:

- (i) Endast personer som fostrats i ett europeiskt kulturmönster bör få stanna i Sverige.
 - (ii) Utomeuropeiska invandrare har inte fostrats i ett europeiskt kulturmönster.
-
- (iii) Alltså bör inte utomeuropeiska invandrare få stanna i Sverige.

Det argument som utgörs av (i) och (ii) är relevant för slutsatsen (iii) så tillvida att *om* (i) och (ii) vore hållbara så skulle även (iii) vara hållbar. Men bara därför har vi ju inte ett exempel på ett bra eller rimligt argument för (iii). För att argumentet faktiskt ska stödja (iii) krävs även att (i) och (ii) faktiskt är hållbara, vilket inte verkar särskilt troligt. Argumentet kan, trots att det är relevant, kritiseras utifrån att (i) är en orimlig moralisk princip.

Även om min slutsats inte består i något etiskt system som jag funnit vara det bästa, tar jag således likväl ställning till olika etiska resonemang och principer. Detta aktualiserar den inom filosofin så välkända frågan om något sådant alls låter sig göras på ett rationellt sätt.

5.2 Möjligheten av rationell etisk argumentation

Det finns en uppsjö av olika s.k. meta-etiska teorier, av vilka en del handlar om vad centrala etiska termer som "rätt", "fel", "god", "ond" etc. *betyder* och andra handlar om i vilken mån det är möjligt att rationellt grunda etiska ståndpunkter.¹ Jag ska så långt det är möjligt förhålla mig neutral till sådana teorier. För den som är hugad står det således förhållandevis öppet att tolka mina resonemang och resultat i enlighet med den meta-etiska teori som han eller hon föredrar.

En viktig förutsättning förbehåller jag mig dock rätten att göra. Jag förutsätter att etiska omdömen kan stå i logiska relationer till varandra på det sätt som man väl vanligen tänker sig att de gör. Om t.ex. en person hävdar att abort är rätt under omständigheterna X och en annan

¹ För en översikt och diskussion av olika meta-etiska teorier se t.ex. Lars Bergström: *Grundbok i Värde teori*.

person hävdar att detta inte är fallet, så betraktar jag konjunktionen av dessa båda omdömen som en genuin motsägelse. Endera av de två omdömena måste förkastas för att det ska vara möjligt att nå en rationell hållning. Jag tänker mig också att det ur universella etiska omdömen, tillsammans med lämpliga premisser, är möjligt att härleda partikulära etiska omdömen. Detta innebär t.ex. att det från omdömet "Det är fel att döda människor" och påståendet att Christian Munthe är en människa följer att det är fel att döda Christian Munthe. Jag förutsätter således att ett minimum av rationell etisk argumentation är möjlig.

I enlighet med det nyss sagda har jag sålunda inte några pretentioner på att presentera den slutliga Sanningen vad gäller moraliska frågor i allmänhet eller abortproblematiken i synnerhet. Men mina resonemang kan ändå ses som ett led i en rationell process, vars mål är att de omdömen jag accepterar ska befinna sig i ett tillstånd som i bland kallats *reflektivt ekvilibrium*.¹ Med detta avses ett tillstånd där de olika omdömen man accepterar "hänger ihop" och "harmonierar" med varandra på ett sätt som gör att varje omdöme får stöd av andra omdömen och därför kan betraktas som välgrundat. En förutsättning för att detta ska vara fallet är förstås att omdömena är logiskt förenliga med varandra, men det verkar också nödvändigt att de på olika sätt bidrar till förklaringen av det som påstås i andra omdömen.

Den process som ska utmynna i ett reflektivt ekvilibrium innebär att man preciserar moraliska principer (t.ex. principen att det är fel att tillfoga varelser onödigt lidande), ur dem, med stöd av vissa villkor (t.ex. att P skulle tillfogas onödigt lidande om hon torterades i situationen S), härleder partikulära omdömen (t.ex. att det vore fel att tortera P i S) och ser efter om dessa omdömen är förenliga med de omdömen man själv finner rimliga. Om så inte är fallet måste ett val träffas om vilket omdöme som ska förkastas. Om man då väljer att förkasta det härledda omdömet måste man också förkasta den princip det härletts ur. Man kan dock lika gärna finna anledning att i stället revidera sitt eget ursprungliga omdöme, t.ex. därför att det strider mot en princip med många teoretiska förtjänster.

5.3 Tankeexperiment och moraliska principer

Den traditionella metoden att på ovan beskrivna sätt testa etiska argu-

¹ Termen "reflektivt ekvilibrium" kommer från John Rawls, se *A Theory of Justice*, s. 20.

ment är att formulera s.k. tankeexperiment, d.v.s. idealiserade exempel där det är möjligt att renodla de faktorer i argumentet som diskuteras.

Antag exempelvis att vi har stött på ett abortargument som utgår från principen *T*, som säger att tortyr alltid är fel. För att på ett rationellt sätt kunna ta ställning till *T* är det nödvändigt att klarlägga relationen mellan de två egenskaperna att vara en tortyrhandling och att vara en moraliskt felaktig handling. Detta gör att vi måste bortse från alla övriga egenskaper och effekter som vi väl vanligen tänker oss att tortyrhandlingar har. Förutom att tortyr medför svåra lidanden för offret tänker väl sig t.ex. de flesta att tortyr sällan för något gott med sig. Detta räcker emellertid inte för att rättfärdiga *T*. För vad *T* säger är ju inte endast att tortyr *oftast* är fel. Ett sätt att komma runt denna typ av vardagliga föreställningar om tortyrhandlingar vid diskussionen av *T* är att formulera ett tankeexperiment, t.ex. på följande vis:

Antag att en fanatisk rasist har placerat en tidsinställd kärnladdning i Stockholms kloaksystem i protest mot att Sverige tar emot politiska flyktingar. Det finns ingen möjlighet att finna och desarmera bomben i tid om inte rasisten, som har avslöjats och nu sitter i häkte, uppger var den placerats. Tyvärr vägrar han emellertid att uppge detta. Det enda som skulle få honom att tala är att han torteras.

Om *T* är hållbar följer det att det i detta fall vore fel att tortera rasisten. Om detta accepteras, antingen genom att det stämmer överens med ens egen bedömning, eller att man i ljuset av *T* förkastar ett spontant omdöme att tortyr kan vara rätt i denna situation, så har *T* bestått provet (vilket naturligtvis inte utesluter att man i samband med andra exempel kan finna skäl att överge *T*). Om man i stället bedömer att det i detta fall vore rättfärdigat att använda tortyr, så måste *T* förkastas.

Som framgår av exemplet ovan blir gärna tankeexperiment ganska extrema och verklighetsfrämmande. En del har utifrån detta förhållande ifrågasatt relevansen av denna typ av exempel.¹ För en läsare

¹ En abortetiker som ifrågasatt användandet av tankeexperiment vid utvärderingen av moraliska principer är John T Noonan i "How to Argue About Abortion". En något mer balanserad skeptisk hållning till denna metod uttrycks av Richard Hare: "Abort och den gyllene regeln" (detta är en svensk översättning av en artikel som bär titeln "Abortion and the Golden Rule").

som är ovan vid moralfilosofiska texter kan nog också en del av de mer bisarra tankeexperimenten framstå som konstiga och sökta - verkligheten ser ju trots allt ganska annorlunda ut än vad som antas i dessa exempel.

Det bör dock, för det första, påpekas att idealiserade tankeexperiment, där världen antas se radikalt annorlunda ut än vad den faktiskt gör, inte är unika för etiken. Förfarandet används också inom andra vetenskaper, t.ex. den teoretiska fysiken.

För det andra är det viktigt att förstå att de moraliska principer som behövs för att få till ordentliga argument i moraliska frågor och binda samman omdömen till ett reflektivt ekvilibrium är av *universell* karaktär - de är tänkta att gälla, inte bara under de omständigheter som faktiskt råder, utan även under alla *tänkbara* omständigheter. Vad dessa principer säger är inte bara att vissa sorters handlingar (t.ex. tortyrhandlingar) i denna världen också råkar vara rätt/fel. Dessutom påstår de att det finns ett *nödvändigt* samband mellan det faktum att en handling är av en viss sort (t.ex. en tortyrhandling) och det faktum att den har en viss moralisk status. Utifrån en sådan princip kan vi därför säga, inte bara att en viss handling *vore* rätt/fel, utan också förklara *varför* den vore rätt/fel. Det är precis sådana förklaringar som krävs för att moraliska omdömen ska kunna inordnas i ett reflektivt ekvilibrium och därmed betraktas som välgrundade.

Bakgrunden till detta förhållande kan illustreras på följande vis: Antag att en person argumenterar för påståendet

S: Slaveri är fel.

Hennes argument för *S* är påståendet

F: Slaveri innebär en inskränkning av den personliga friheten.

Men *F* ensam ger inte *S* något stöd. *F* visar att slaveri är frihetsinskränkande, men från detta *följer* ju inte att slaveri är fel. Vad som krävs för att *F* ska stödja *S* är en ytterligare premiss, som binder samman egenskapen att innebära en frihetsinskränkning och egenskapen att vara fel på ett sätt som gör att vi från *F* kan sluta oss till *S*. För detta räcker det uppenbarligen inte med en princip som t.ex. säger att det hittills har varit fel att inskränka den personliga friheten - detta är ju fullt förenligt med att det i någon tänkbar slaverisituation är helt i sin ordning att inskränka friheten, vilket skulle innebära att *S* är

ohållbar. Vad som krävs är i stället en princip av universell karaktär, som utesluter förekomsten av riktiga inskränkningar av den personliga friheten.

I allmänhet kan vi säga att, i och med att det inte är möjligt att sluta sig till en moralisk slutsats utan att utgå från åtminstone någon moralisk premiss,¹ så måste vi ha universella moraliska principer för att kunna prestera argument i moral som kan infogas i ett reflektivt ekvilibrium. Dessa principer kan då kritiserars utifrån sina implikationer även i de mest osannolika situationer.

6. FOSTERUTVECKLINGEN OCH ABORTMETODER

Som jag tidigare nämnt kommer jag att använda termen "abort" på ett sådant sätt att den endast refererar till de avsiktligt utförda ingrepp som innebär att graviditeten avbryts i förtid, som resulterar i att fostret dör och som inte utförs i syfte att rädda fostrets liv eller hälsa. Jag har även försökt förklara hur jag använder en del av den moralfilosofiska terminologi som kommer att dyka upp under diskussionens gång.

Det är emellertid också på sin plats att även nämna något om de termer som finns för att beskriva graviditetens och fosterutvecklingens olika faser samt redogöra för de vanligaste metoderna genom vilka abort utförs och kan utföras.

6.1 Fosterutvecklingen

En normal graviditet startar i och med att en spermie i äggledaren tränger in i ett ägg, varvid det blir befruktat.² Den tid under vilken denna händelse inträffar benämns traditionellt *befruktningsögonblicket*. I verkligheten är det dock fråga om en ganska utdragen process som tar flera timmar.³ Det befruktade ägget - även benämnt *zygoten* - börjar sedan dela sig samtidigt som det transporteras genom

¹ Denna tanke, som - även om den inte är helt oomstridd - hör till hörnstenarna inom moralfilosofin, brukar tillskrivas David Hume, se hans *A Treatise of Human Nature*, book III, part I, sect.I, särskilt ss. 467 ff.

² Att jag använder uttrycket "normal graviditet" hänger samman med de möjligheter till s.k. *in vitro* befruktning - eller provrörsbefruktning - som utvecklats under senare år och som gör det möjligt att i ett laboratorium befrukta ett ägg som tagits ur en kvinna och sedan plantera in det i livmodern.

³ Se Clifford Grobstein: "The Early Development of the Human Embryo".

äggladaren mot livmodern. Efter c:a tre dygn¹ består det befruktade ägget av trettio två likadana celler och kallas då i medicinska termer för *morula*. Under första veckan bildas ett slags ytterhölje kring det befruktade ägget, varvid det benämns *blastocysta*. Efter c:a sex dygn börjar den process som benämns *implantation* och som innebär att det befruktade ägget gradvis växer fast i livmoderväggens slemhinnor. Implantationen är avslutad c:a tio dagar efter befruktningen. Implantationen är en viktig process i fosterutvecklingen, eftersom det innan denna är avslutad är möjligt att det befruktade ägget delar sig och ger upphov till enäggstvillingar, -trillingar etc.² När implantationen avslutats har vi vad som i medicinska termer kallas ett *embryo*. Under embryo-fasen utvecklas de grundläggande anlagen för olika kroppsdelar och organ. När c:a åtta veckor har förflutit sedan befruktningen är denna process avslutad och det är först nu som vi har ett *foster* i medicinsk mening.³

Fortsättningsvis kommer jag emellertid att använda ordet "foster" på det lite oförsiktiga vis som väl vanligtvis sker i allmänt språkbruk och med detta beteckna såväl zygot, morula, blastocysta och embryo som fostret i de senare faserna av graviditeten. Vid enstaka tillfällen kommer jag även att nyttja några av de medicinska termer som förklarats ovan. "Foster" förblir dock ett samlingsnamn på den organism som utvecklas i äggledare och livmoder fr.o.m. befruktningsögonblicket t.o.m. födelsen.

6.2 Hur kan man göra abort?

Det finns en rad olika abortmetoder av varierande ursprung och ålder. En del av dessa används på sjukhus och kan därför benämnas kliniska, medan andra kan användas av kvinnan själv. En del av de senare betraktas ofta i dagliga livet som en sorts preventivmedel.

De kliniska abortmetoderna kan i princip delas upp i tre grupper. För det första har vi de metoder som går ut på att provocera fram ett

¹ De olika tidsangivelserna för när fostret undergår förändringar är naturligtvis ungefärliga. Alla uttalanden om när fostret utvecklar olika egenskaper tillåter vissa (ibland ansenliga) individuella variationer. Se Grobstein, *op. cit.*, s. 215.

² Den relevans som detta förhållande har i den abortetiska diskussionen framgår i avsnitt II:2.3.2.2.

³ För en lättfattlig presentation av fosterutvecklingen och graviditetens olika förlopp, se t.ex. Hugo Lagercrantz: *Den ofödda människan - om fostrets utveckling och omställningen vid födelsen*, ss. 14 ff.

missfall. En annan klass av metoder utgörs av de som innebär att fostret, med hjälp av någon typ av instrument, mekaniskt avlägsnas ur livmodern. Den tredje typen av metoder utgörs av kirurgiska ingrepp av samma typ som kejsarsnitt.

Idag skiljer medicinare mellan *enstegsmetoder* och *tvåstegsmetoder*. Den vanligaste formen av enstegsmetod är s.k. *vakuumaspiration*, vilken innebär att foster och moderkaka sugts ut ur livmodern efter en eventuell vidgning av kanalen till livmodern. En i dagens Sverige ovanligare enstegsmetod är *kurettage*, d.v.s. att foster och moderkaka avlägsnas medelst skrapning. För båda dessa metoder gäller att de endast kan användas t.o.m. den tolfte graviditetsveckan. En enstegsmetod som kan användas i senare faser av graviditeten är *hysterotomi*, vilket motsvarar ett slags kejsarsnitt.

Vanligast i Sverige är emellertid att man efter tolfte graviditetsveckan övergår till tvåstegsmetoder. Det finns en rad sådana, vilka alla är varianter på samma tema - via injektioner av någon lämplig substans provoceras kroppen att sätta igång förlossningen, varvid missfall inträffar. Detta följs sedan upp med en skrapning för att avlägsna kvarblivna rester av moderkakan.¹

Vid sidan av dessa kliniska metoder finns det olika typer av metoder som kvinnan kan använda själv och som vanligen betraktas som preventivmedel, men vars funktion i praktiken gör dem till abortmetoder. Gemensamt för dessa metoder är att de används rutinmässigt och därför kan användas för att avbryta graviditeter i faser där kvinnan inte kan veta att hon är gravid. Ett exempel på en sådan metod är den s.k. spiralen, som på mekanisk väg hindrar det befruktade ägget att implanteras. Samma effekt åstadkoms också av vissa typer av p-piller, fast då på kemisk väg. Till detta kommer det s.k. "abortpillret" eller "morgonen efter-pillret", som kan intas efter samlag och orsaka en bortstötning av eventuella befruktade ägg.²

Vid sidan av dessa metoder finns även en samling mer "folkliga" abortmetoder, som ofta är av mycket gammalt ursprung.³ Dessa meto-

¹ Detta avsnitt refererar Marc Bygdemans "Abortmetoder", i *Familjeplanering och abort, op. cit.*, ss. 363 ff.

² Dessa beteckningar är i själva verket samlingsnamn på en mängd olika preparat, av vilka en del redan är i bruk och används, bl.a. i samband med våldtäkter och havererade preventivmedelsinsatser, medan andra ännu inte är helt färdigutvecklade. Se Lisa Sowle Cahill: "Abortion Pill' RU 486: Ethics, Rhetoric, and Social Practice".

der går genomgående ut på att provocera fram ett missfall, ofta genom fysisk ansträngning eller våld mot buken (t.ex. genom ett avsiktligt fall), men även genom intagandet av olika sorters dekokter.

7. UPPLÄGGNING

De flesta böcker som behandlar abortetiska frågor har en annan uppläggning än den här studien. En vanlig form är att gå igenom de olika etiska utgångspunkter (och därmed vidhängande argumentativa strategier) som använts i debatten, för att slutligen stanna vid den mest acceptabla och tillämpa denna på abortproblematiken. En annan flitigt förekommande variant är att först formulera en abortetisk tes, för att sedan presentera argument för denna tes och försvara den mot invändningar. Den här studiens uppläggning ligger närmare den första av dessa former, men skiljer sig samtidigt från den i väsentliga avseenden.

Studien kan sägas vara uppdelad i två delar. Den största delen består av en kritisk genomgång av abortdebatten, som företas i kapitlen II-V. Denna genomgång är emellertid inte enbart strukturerad som en diskussion av rimligheten av de etiska utgångspunkterna för olika abortetiska argument. I stället har jag valt en uppläggning där även möjligheten att försvara de olika abortetiska positioner som förts fram i debatten ställs i fokus. Motivet för detta val är den ambition som jag uttryckte i avsnitt I:2.2; vid sidan av att diskutera hållbarheten i de olika abortetiska argumenten vill jag även undersöka i vad mån de stödjer de teser som de anförts som stöd för. För varje abortetisk position presenteras och diskuteras således sådana argument som anförts som stöd för den, både med avseende på deras hållbarhet och relevans. I den mån som samma argument har förts fram av flera författare presenterar jag i första hand den version som enligt min bedömning är den bästa.

Jag inleder med att i kapitel II presentera argumenten för den kon-

³ Den äldsta kända källan vad gäller sådana metoder är kinesiska medicinska skrifter från c:a 2700 f.Kr. Se Yvonne Terjestam, *Pregnancy and Abortion*, s. 7. Många metoder av detta slag fanns också dokumenterade i det gamla Grekland, se Feen, *op. cit.* Jørgen Munkebo beskriver i *Alternativ abort - med lägeplanter og andre naturmetoder* ett antal metoder av detta slag, men även en metod att göra abort genom zon-terapi. Det bör dock påpekas att Munkebos uttalanden om hur verksamma respektive riskfyllda dessa metoder är bör tas med en avsevärd nypa salt.

servativa positionen. Diskussionen utgår från det klassiska kristna (främst det katolska) argumentet mot abort (att det är fel att döda människor, att foster är människor och att abort således är fel). Jag argumenterar för att de varianter som förts fram av detta argument inte är hållbara. Dessutom verkar det inte möjligt att utifrån de minst orimliga tolkningarna av argumentet försvara en konservativ position.

Därvid tar jag steget över till de moderata positionerna. Jag presenterar här fem olika strategier. Dels argumenterar jag för att en del av dessa förefaller utgå från orimliga moraliska förutsättningar, dels att de så gott som genomgående verkar kunna tillåta abort i betydligt fler typer av fall än vad som hävdats av dem som fört fram argumenten.

Efter detta diskuterar jag ett berömt argument, av mig benämnt *personargumentet*, för den liberala positionen vilket går ut på att foster saknar rätt till liv. Jag argumenterar för att argumentet inte utesluter att en del foster kan ha rätt till liv. Jag hävdar dessutom att argumentet, även om det visar att foster saknar rätt till liv, inte stöder den liberala positionen.

Slutligen diskuterar jag i kapitel V ett argument för den radikala positionen. I samband med det hävdar jag att det i sin rimligaste tolkning verkar kunna stödja en extrem position.

Slutsatserna av den genomgång som företagits i kapitlen II-V presenteras i början av kapitel VI. Jag konstaterar där att de mest lovande argumenten är de som vilar på någon form av handlingsutilitaristisk grund. Därefter vidtar en diskussion om hur handlingsutilitarismen ska preciseras på vissa punkter som förefaller viktiga för den moraliska bedömningen av abort. Jag argumenterar för en hedonistisk handlingsutilitarism som lägger lika stor vikt vid effekter i anknytning till nu existerande, framtida och möjliga personer och som uttalar sig om alla de alternativmängder som står agenten till buds.

I kapitel VII tillämpas denna form av utilitarism på den abortetiska problematiken. Jag pekar ut ett antal empiriska faktorer som verkar viktiga vid bedömningen av abort samt gör en bedömning av vilken abortetisk position som verkar stå starkast mot bakgrund av denna utredning. Vid sidan av detta kommenterar jag också kort tre frågor som ligger vid sidan av de problemställningar som behandlas i denna studie.

Avhandlingens kanske viktigaste slutsats är att det i dagsläget och förmodligen även i framtiden, är omöjligt att ge något välgrundat uttömmande svar på den frågeställning som formulerades i avsnitt I:2.2. Visserligen kan vi, om vi bortser från den okunskap som omöjliggör

en slutgiltig lösning av problemet, argumentera för vissa tentativa slutsatser. Men även i detta fall är de resonemang vi kan prestera präglade av betydande osäkerheter.

Mot bakgrund av dessa begränsningar försvarar jag en moderat position, vars viktigaste komponenter är att det är mycket svårt att rättfärdiga abort i länder där abort är förbjudet och/eller där de flesta kvinnor saknar reella möjligheter att få en kompetent abort utförd till en överkomlig kostnad. Däremot är det i många fall möjligt att rättfärdiga abort i länder där abort är tillåtet och där gravida kvinnor har reella möjligheter att få en kompetent abort utförd till en överkomlig kostnad. I många av dessa fall vore det dessutom fel att inte utföra ett alternativ som innebär att abort utförs. Detta utesluter dock inte att många av dessa kvinnor befinner sig i genuina moraliska dilemman, där de inte kan undvika att handla fel även om de lyckas med att göra vad de bör göra. Jag konstaterar också att det, utifrån den moral jag accepterat, verkar mycket svårt att undvika att det i vissa mycket speciella fall kan vara rätt att göra abort på en gravid kvinna trots att hon inte vill det. Samtidigt noterar jag dock att vi i praktiken verkar sakna alla möjligheter att med säkerhet identifiera dessa fall och att vi därför inte i något enskilt fall har goda skäl att rekommendera eller följa en sådan handlingslinje.